

Pastabos pačiam sau

Autoriteto griovimas

Stebint geopolitinę Vidurio ir Rytų Europos padėtį, peršasi mintis, kad mūsų valstybės pamatai ardomi griauinat pasitikėjimą tais, kurie turėjo ar tebeturi visuomenėje autoritetą. Būtent – mūsų valstybės Prezidentu, Katalikų bažnyčia, kuri visuomenės apklausose visuomet užimdavo aukščiausią vietą. Atrodo, kad tas ardymas vyksta pagal gerai sustyguotą planą – kuo daugiau sumaišties įvairių visuomenės sluoksnių galvose, kuo daugiau lėkštumo ir banalybių per populiarias TV ir radijo laidas, kuo daugiau proto užtemimo, tuo lengviau įgyvendinti įvairius kėslus, kuriuos galima vadinti išorės grėsmėmis arba noru užvaldyti valstybę.

Jau bene antri metai nuosekliai vykdomas Lietuvos valstybės vadovo, išrinkto tiesiogiai tautos valia, autoriteto griovimas. Kuo labiau Valdas Adamkus populiarėja europiniu lygiu kaip iniciatyvus ir ryžtingas tarptautinės politikos strategas, kurį gerbia ne tik rytų europiečiai, išsilaisvinę arba besilaisvinantys iš rusų okupacijos, bet ir Vakarų valstybių žmonės, tuo smarkiau jį ima niekinti ir žeminti kai kurie mūsų politikai, politologai, o jiems iš paskos ir žurnalistai. Ne tik Lietuvoje, bet ir išeivijoje. Ypač stropiai tai daro užsako-moji žiniasklaida, tarnaujanti paskiroms politinėms grupuotėms ir skatinama pavyduolių trumparegių politikos „komentatorių“. Tikra tiesa, kad savo šalyje pranašų nebūsi. Lietuvos Prezidentas Valdas Adamkus 2007 metais tapo Metų europiečiu (iš penkiasdešimties kandidatų). Tai didelė garbė ne tik jam, bet ir Lietuvai, nes tai vienintelis pelnęs tokį titulą iš naujųjų Europos Sąjungos valstybių. Jam dėkingi ne tik Lenkijos, Prancūzijos ir Vokietijos vadovai už sėkmingas derybas dėl Europos Konstitucijos, bet ir Ukrainos bei Gruzijos prezidentai, sulaukę labai reikalingos paramos, kai tarptautiniu mastu reikėjo palaikyti tų tautų laisvės ir taikos troškimą. Pas mus, deja, viskas atvirkščiai; prezidentas niekinamas ir jo vardas menkinamas bet kuria pasitaikiusia proga. Menkinama ir pati Prezidentūra kaip institucija. Atrodo, kad lietuviai yra gimę save menkinti, niekinti, laikyti pačiais blogiausiais žmonėmis. Ar tai savivarbos stoka, ar baudžiavinės savivokos liekanos?

Panaši kritika ir panieka jau kuris laikas šešėliu slenka ir prie Bažnyčios hierarchų, apskritai dvasininkijos luomo. Bažnyčios autoriteto menkinimą varo ta pati žiniasklaida, kuri kiršina visuomenę, kad ši niekintų Prezidentą. Šalia juodosios, save vadinančios „laisva ir nepriklausoma“ žiniasklaidos, tuo darbu sėkmingai užsiima ir leidiniai, save laikantys Lietuvos patriotinių idėjų nešėjais. Ir tada imi galvoti, kad Lietuvoje per savo patikėtinius sėkmingai darbuojasi „penktoji kolona“, mėgindama išklibinti ir taip dar netvirtus valstybės pamatus. Bažnyčia, iki šiol visuomenės apklausose pirmavusi kaip patikimumo rodiklis, stumiama į pašalį. Vis ciniškiau kalbama apie jos turtus, apie kunigų nedorus darbus, apie hierarchų negailestingumą tiems kunigams, kurie tampa publikos numylėtiniais, panašiai, kaip numylėtiniais pasidaro dainininkai ar šokėjai – televizijos žvaigždės ir t. t.

Taigi ir Bažnyčios autoritetas griaunamas įvairiausiais metodais, kai kada gana subtiliais... Mąstantys žmonės supranta, kad čia gali būti priešrinkiminiai triukai, kad Bažnyčia, kaip dorovės saugotoja, yra pavojinga kai kam, kas nori plaukioti drumstame globalaus pasaulio vandenyne. Bet nemąstantys žmonės, o tokių yra bene dauguma, pagriebia tą „kritikos“ jauką ir praryja su visu kabliuku. Kai kas pasiekia savo tikslą: taip prasideda valstybės autoriteto griovimas.

Marius Simaniškis

Kitame numeryje:

- Vytautas Balčiūnas. Kultūros miesto gimimas
- Ona Voverienė. Vienintelė mūsų Tėvynė
- Romualdas Kriaučiūnas. Deimantų vėrinys
- Aldona Žemaitytė. Du Modestai – du likimai

Redaguoja **Aldona Žemaitytė** aldaze@gmail.com
Maketuoja **Jonas Kuprys**



Nueinančios vasaros aidai

Jūra, kalnai ir žvaigždėtas dangus yra tie trys dalykai, per kuriuos žmogaus protas ir siela labiausiai priartėja prie kosmoso. Pajunta jo ritmą, alsavimą, išreiškiantį Amžinybę. Rugpjūčio žvaigždės, kai mėnulis dar tik keliauja pilnaties link, būna ryškios ir dangaus skliaute kabo kaip didžiuliai sidabro sietynai.

Nubundi tokią naktį iš savo sapno, nes į akis įspindo kibirkščiuojanti žvaigždė. O gal planeta, kuri draugiškai moja savo sesei Žemei. Pro stiklinį verandos langą mirguliuoja didingas reginys: taisyklingi žvaigždžių raštai žėri juodai aksominėje kosmoso gelmėje – žvaigždynai, lyg didžiuliai varvekliai, nutįsę Žemės link. Pamažu jie slenka iš rytų į vakarus, ir tas lėtas judėjimas leidžia pajusti mažo mūsų planetos lopinėlio, kuriame esi, jaukumą: žvaigždžių šviesa užlietą sodą, tolumoje jų apšviestą bažnyčios bokštą, medžių siluetus už vos girdimai gurgančio upelio ir begalinę tylą, kurios klausosi gamta ir tie, kurie tą valandą nemiega ir žiūri į spindintį kosmoso stebuklą.

Tada aiškiai ir stipriai pajunti, kad jau praeina vasara: vysta paskutinės vasaros gėlės, o naktiniame žiogų smuikavime girdi besitartinančio rudens akordus. Ruduo atgabena naujus vaizdus ir kvapus, naujų įvykių nuojautą ir laukimą. Ir rimtį bei melancholiją, kuria dvelkia ištuštėję laukai ir paukščių lizdai, prie namų sukrautos malkų stirtos, paruoštos žiemai...

Aldonos Žemaitytės tekstas ir nuotrauka

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1 psl. **Marius Simaniškis**. Autoriteto griovimas
- 2 psl. **Kęstutis A. Trimakas**. Marija Šiluvoje ir pasaulyje (I)
- 3 psl. Mažoji „Kultūros“ anketa: **Vytautė Žilinskaitė**
- 4 psl. **Stasys Goštautas**. Mums nepažįstama Mariana Veriovkina (1)
- 6 psl. **Julija Mušinskienė**. Sugrąžinta lėlių kolekcija
- 8 psl. *In memoriam* **Kotryna Grigaitytė-Griaudienė**

Marija Šiluvoje ir pasaulyje

KĘSTUTIS A. TRIMAKAS

Praėjo 400 metų nuo Švč. Marijos su Kūdikiu apsireiškimo Šiluvoje. Turėjome daug laiko į tą reiškinį pažvelgti giliau, pavyzdžiui, – visos išganymo istorijos atžvilgiu. Taip pat galėjome palyginti tą apsireiškimą su kitais, įvykusiais kitur, kitu laiku ir kitoms tautoms.

Kodėl vyksta apsireiškimai? Kodėl įvyko apsireiškimas Lietuvoje tuo metu? Kuo šis apsireiškimas panašus į kitus ir kuo skiriasi nuo kitų? Kuo šis apsireiškimas buvo svarbus anuo metu ir kiek jis reikšmingas šiandienos žmonėms Lietuvoje ir gal kitur?

Kadangi Marija apsireiškia vykdydama Kūrėjo jai skirtą vaidmenį, trumpai prisiminkime, kokį vaidmenį jai yra skyręs Dievas žmonių atžvilgiu.

Marijos vaidmuo žmonijoje

Šis Marijos vaidmuo yra Dievo apreikštas Šventajame Rašte: Senajame Testamente – išpranašautas; Naujajame – vykdomas. Dievui sukūrus laisvus kūrinius, jie galėjo pasirinkti Jį mylėti ar atmesti. Iš Apreiškimo sužinome, kad buvo įvykusi didelė kova tarp Dievo sukurtų protingų grynųjų dvasių – angelų. Apsisprendimu susikristalizavo jų asmeninė esmė, išreikšta jų varduose: maištininko – „Netar-nausiu“, o ištikimojo Mykolo – „Kas kaip Dievas?!“

Maištininkas sugundė pirmųjų žmonių porą Dievui nepaklusti. Dievui pagailo žmonių: Jis pažadėjo blogio Atitaisytoją ir Jam padedančią Motiną (žr. Pradžios knygą, 3,15: apie Moterį ir jos Palikuonį). Pažadas buvo įvykdytas Naujajame Testamente. Švč. Marija tapo Atpirkėjo Motina, o Jo noru – ir Jo atpirtųjų dvasinė motina.

Atpirkėjo įsteigta Bendrija ir teologai pabrėžia šį Atpirkėjo Motinos trejopą vaidmenį: 1) Atpirkėjo Bendradarbės; 2) žmonių Užtarėjos ir 3) Dievo malonių Tarpininkės. Tą vaidmenį Marija atlieka žmonijos išganymo istorijoje – Kristaus Bendrijos gyvenime, į kurį įsiliejo dangun paimta, bet žemėje žmonėms apsireiškianti ir Jo valią jiems skelbianti.

Šv. Tomas Akvinietis (ir kiti teologai) Marijos apsireiškimus priskiria jos *pranašiškam* vaidmeniui – ne pranašauti ateitį, bet skelbti Dievo valią žmonėms taip, kaip Senajame Testamente skelbė pranašai išrinktajai tautai. Popiežius Jonas Paulius II Mariją pavadino *šių laikų Evangelizuotoja* (ši jos veikla kyla iš motiniškojo rūpesčio, kuris pasireiškia jau aukščiau minėtu trejopu jos vaidmeniu).

Marijos apsireiškimų istorija

Lebanone, 3-iajame šimtme-tyje. Šv. Grigalius iš Nisos savo raštuose liudijo, kad Švč. Marija pasirodė Šv. Grigaliui Stebukladariui, gyvenusiam 213–268 metais. Tai galbūt pirmasis jos apsireiškimas (Švč. Marijos enciklopedijoje istorinių žinių sąrašė šis apsireiškimas minimas pirmoje vietoje; tiksliai data nenurodoma.)

Netoli **Oksfordo** (Anglijoje). **1251 m.** karmelitų vienuolijos generolui Šv. Simonui Stock, prašiusiam Marijos duoti ženklą, įrodantį, kad ji rūpinasi tuomet sunkumų patiriančia vienuolija, ji pasirodė ir davė išganymą, primenantį rudąjį škaplerį (galbūt tai yra pirmasis aprašytas jos apsireiškimas Europoje).

Gvadalupe, 1531 m. Ispanams užkariavus Meksiką 1521 m., misionieriai vietiniams žmonėms skelbė krikščionybę. Vienam indėnui Juan Diego einant į katekizmo pamokas, apsireiškė Marija kaip gyvojo Dievo Motina toje vietoje, kur anksčiau buvo pagonių Dievo motinos šventykla. Ji prašė toje vietoje pastatyti šventovę. Vyskupui pareikalavus įrodymo, Juan atnešė niekada ten kalnų uolose nežydėjusių rožių, priskintų žiemą (t. y. gruodžio mėn.), suvyniotų jo prijuostėje, stebuklingai papuoštoje spalvotu nėščios Marijos atvaizdu (ši prijuostė tebėra laikoma Gvadalupeje pastatytoje šventovėje).

Šiluva, 1608 m. Plintant reformatų tikėjimui, krikščionių vienybę ardančioms sektų klaidoms, Lietuvoje blėso ne per seniai priimta katalikybė. Verkianti Marija apsireiškė piemenėliams ir dviem kalvinams mokytojams. Vienas jų paklausė, kodėl ji verkia. Ši atsakė, kad šioje vietoje kadaise buvo garbinamas Jos Sūnus (Kūdikį ji laikė ant rankų), o šiuo metu toje vietoje vien „ariama ir sėjama“. Po ketverių metų į tą vietą buvo atvestas šimtmetis aklas senelis, kuris sakėsi prisimenąs, jog toje vietoje buvusi katalikų bažnyčia ir ten užkasta dėžė su bažnytiniais daiktais. Staiga praregėjęs, jis nurodė vietą. Atkasę rado geležimi apkaustytą skryniją su bažnytiniais daiktais ir katalikų bažnyčios nuosavybės dokumentais (plačiau – šio straipsnio antroje dalyje).

Paryžius, 1830 m. Vos įstojusiai į vienuolyną Kotrynai Laboure apsireiškė Švč. Marija ir parodė du vaizdus: pirmą – Mergelę Mariją, stovinčią ant Žemės rutulio, pamynusią gyvatę (tai biblinis šėtono simbolis), su išskėstomis rankomis, iš kurių delnų žemėn sklido šviesos spinduliai, su užrašu „Marija, nekaltai pradėtoji, melski už mus...“; antrą – dvi (Jėzaus ir Marijos) širdys, kryžius ir M raidė (t. y. du Jėzaus ir Marijos simboliai). Švč. Marija Kotrynai nurodė padaryti medalį su tais vaizdais.

LaSalette, 1846 m. Prancūzijos Alpių kalnuose dviem karves ganantiems vaikams pasirodė nuostabaus grožio verkianti Moteris, skatinanti atsiversti Dievą ignoruojančius, Jo šv. Mišių auką negarbinančius, net sekmadienį vien dirbančius. Ši žinia stipriai paveikė tikinčiuosius, ypač šventuosius Joną Bosko, Arso kleboną, Madeleine Sophie Barat, taip pat – rašytojus ir mąstytojus Bloy, Maritain, Psichari, Blondel, Mauriac ir kitus.

Lurdas, 1858 m. Pietų Prancūzijoje, Pirėnų kalnų papėdėje, grotėje, pasirodė Marija beraštei 14 m. mergaitei Bernadetai iš neturtingos šeimos. Ji pasisakė esanti „Nekaltasis Prasidėjimas“. Prašė žmonių atsi-vertimo; nurodė vietą kasti. Regėtojai rankomis pakrapščius žemę, ištryško šaltinis (vanduo teka ir dabar; juo nusiplovęs, ne vienas ligonis stauga pagijo).

Knock, 1879 m. Anais laikais anglų valdomoje Airijoje Emancipacijos akto (kuriuo buvo panaikinti katalikams taikomi suvaržymai) paskelbimo 50 metų sukaktį ant išorinės bažnyčios sienos pasirodė trijų asmenų vaizdas: karūna vainikuota Švč. Marija, Šv. Juozapas ir apaštalas Jonas vyskupišku apdaru prie altoriaus, ant kurio buvo kryžius ir aukos avinėlis. Niekas nekalbėjo, bet pats vaizdas be žodžių stiprino tikėjimą ir ištikimybę Kristui.

Nukelta į 3 psl.



Šiluvos stebuklingasis paveikslas „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu“ (XVII a. I pusė)

Atkelta iš 2 psl. **Fatima, 1917 m.** Įsiliepsnojus Pirmajam pasauliniam karui, o Rusijoje siaučiant Raudonajai revoliucijai, Portugalijoje trims piemenėliams apsireiškė Rožinio Karalienė, skatinanti žmones melstis, taisyti savo gyvenimą. Spalio 13 d. įvyko iš anksto pažadėtas, apsireiškimo tikrumą patvirtinantis dangaus ženklas – saulės stebuklas, kurį matė tūkstančiai žmonių ne tik ten pat, bet ir vietovėse daugelio mylių atstumu, net visiškai nežinojusieji, kad bus kažkoks nepaprastas įvykis (paliudyta net laisvamanių spaudoje).

Amsterdamas, 1945–1959 m. Antrajam pasauliniam karui baigiantis, Nyderlanduose apsireiškusi Marija pasisakė esanti visų tautų Motina.

1973 m. Akitoje, Japonijoje, katalikių vienuolių seserų koplyčioje, visų tautų Motiną vaizduojanti medinė statula daugelį kartų liejo ašaras iš akių ir kraują iš krūtinės (tekantis skystis iš statulos akių turėjo visas žmogiškų ašarų savybes). Viena vienuolė išgirdo žodžius, paaškinančius prasmę, kad visų tautų Motinos uždavinys yra žmones vesti prie Dievo, nes tautų nesugyvenimas yra žmonių nuo Dievo atsisiskyrimo vaisius. Žmonės turi rasti ryšį su Dievu. Tada bus taika tarp žmonių. Viešnia iš dangaus panašiai pasivadino ir kitur.

1976–1984 m. Betanijoje, Venesueloje, Marija pasisakė esanti „žmonių ir tautų susitaikinimo Motina“, pasirodė ne vienam asmeniui, bet žmonių grupėms (kuriose buvo įvairių profesijų, pvz., gydytojų, teisininkų ir kt.); panašų vardą ji nurodė ir 40-ties metų amžiaus vyrui Bernardui Martinez **1980 m. Cuapa,** Nikaragvoje, **Zeitun, 1968–1969 m.** Sovietmečiu Lietuvoje pasklido žinia, kad **1962 m. liepos 14 d.** vakare **Skiemonyse** 18 metų Romai Macvytei dobilų pievoje pasirodė Švč. Marija. Kitą dieną Marija pasakė, jog daugiau čia nebepasiro-dys, bet pasirodys Egipte. Tikrai, po 6 metų netoli Egipto sostinės Kairo ant koptų ortodoksų bažnyčios viršaus vakarais ir naktį ėmė rodytis Šviesos Moteris, kartais viena, kartais rankoje laikanti Kūdikiį, alyvų šaką arba kryžių. Matė ne vienas kitas asmuo, bet susirinkę būriais ir net minios – ne tik krikščionys, bet ir musulmonai, žydai, net ateistai. Tarp mačiusiųjų buvo profesionalų, policininkų, žurnalistų ir dvasininkų. Įvyko staigių pagįjimų, kurių nepajėgė išaiškinti gydytojai, taip pat atsivertimų. Šis įvykis plačiai aprašytas ne tik religinėje, bet ir sekuliarioje spaudoje, su nuotraukomis ir iliustracijomis. Šie apsireiškimai kartojosi ištisus metus.

Kibeo, 1981–1983 m. Ruandoje, Afrikos žemyno viduryje, kelios katalikių mokyklos 17–21 metų amžiaus merginos matė Mariją kaip Dievo ar Žo-

Žymesnieji Švč. Marijos Apsireiškimai pasaulyje

1.	Lebonanas		3-iasis šimtmetis
2.	Oxford	Anglija	1251 m.
3.	Gvadalupe	Meksika	1531 m.
4.	Šiluva	Lietuva	1608 m.
5.	Paryžius	Prancūzija	1830 m.
6.	LaSalette	Prancūzija	1846 m.
7.	Lurdas	Prancūzija	1858 m.
8.	Knock	Airija	1879 m.
9.	Fatima	Portugalija	1917 m.
10.	Amsterdamas	Olandija	1945-1959 m.
11.	Akita	Japonija	1973 m.
12.	Betanija	Venecuela	1976-1984 m.
13.	Cuapa	Nikaragva	1980 m.
14.	Zeitun	Egiptas	1968-1969 m.
15.	Kibeo	Ruanda	1981-1983 m.
16.	Hušiv	Ukraina	1987 m.

džio Motiną. Regėjimai atitiko Afrikos žmonių psichologiją. 1982 m. buvo parodytos baisios vizijos, kuriomis buvo išpranašautos netrukus po to įvykusios žmonių brolžudiškos skerdynės. Marija ragino žmones gręžtis į Dievą.

Hrušiv, 1987 m. Praėjus lygiai metams po Černobylio atominės jėgainės katastrofos, sovietų Ukrainoje 12 metų mergaitei Marinai pasirodė Moteris su Kūdikiu ant rankų virš sovietų valdžios jau 40 metų uždarytos ukrainiečių katalikų bažnyčios. Apsireiškimai tęsėsi. Prieš tai daug metų sovietų kalėjimuose ir koncentracijos stovyklose kalintas ir kankintas disidentas Juzepas Terelya teigė Mariją matęs keletą kartų. Marija skatino žmones melstis, atsiprašyti už savo kaltes, o kitiems atleisti padarytas nuoskaudas.

Tęsinys kitame numeryje

Mažoji „Kultūros“ anketa



Vytautė Žilinskaitė – prozininkė, humoristė, vaikų literatūros rašytoja. Vilniaus universitete baigusi žurnalistikos studijas, debiutavo eilėraščių rinkiniu *Nesustok, valandėle*. Išgarsėjo humoro ir satyros kūriniais, išsiskyrusi iš kitų šio žanro autorių kaip savito, subtilaus ir tuo pačiu sudėtingo stiliaus kūrėja. Jos kūryba pagrįsta paradoksaliomis situacijomis, išradingai supinta fantazija ir realybė. Pasakojimas (net knygose vaikams) apima keletą sluoksnių – buitinį, socialinį, kultūrinį, filosofinį. Toks keliaprasmis kūrinys stipriau pavei-

kia vaizduotę, jaunąjį skaitytoją skatina mąstyti, ugdo savistabą. Rašytoja dažnu atveju pasitelkia mitologiją, per ją įprasmindama šiuolaikinę tikrovę. Humoro ir satyros rinkiniai: *Humoreskos* (1971), *Paradoksai* (1973), *Satyros* (1978), *Paveikslas* (1981), *Kvaitulys* (1983), *Paršiuko puota* (1996), *Kas atsitiko?* (2000). Pasakų ir apsakymų knygos vaikams: *Robotas ir peteliškė* (1978), *Ledinė fėja* (1979), *Kelionė į Tandadriką* (1984), *Nebijokė* (2000) ir kt.

Parengė sovietinėje armijoje žuvusių lietuvių kareivių laiškų knygą *Prašė neverkti* (1991), lietuviškų feljetonų antologiją *Įdomiausioji kaukė* (1993). Vyt. Žilinskaitės knygos išleistos estų, latvių, vokiečių, anglų, rusų kalbomis.

– Kokia Jūsų nuomonė apie Lietuvos ir lietuvių kultūrą? Ar ji pakankamai gyvybinga, kad atsilaikytų prieš jos krantus ardančią kosmopolitinę kultūrą, apsemiančią vis daugiau pasaulio?

– Kuo giliau pažįstu savo tautos praeitį, tuo labiau myliu ir didžiuojuosi jos išsergėtais kultūros lobiais, ypač tautosaka, tautodaile, pagarba žemei, dangui, darbui.... Juk ne viena valstybė visa tai pragaišino ir dabar išsižiojusi iš nustebimo žiūri į mūsų tebepuoselėjamą protėvių palikimą.

O ar pajėgsime atsilaikyti prieš kosmopolitizmo tvaną – ir kaip tik tuo metu, kai jau kyla tikrasis pasaulinis tvanas? Manau, nėra tokio aiškia-regio, kuris galėtų atsakyti „taip“ arba „ne“. Yra tik viltis, palydima pastangų, yra skausmingas stebėjimas, kaip išpumpuojami mūsų tautiečiai ir įpumpuojami svetimšaliai, vadinamoji darbo jėga, aidint liaupsėms vadinamajam mobilumui – kilnoji-

muisi iš vietos į vietą, iš valstybės į valstybę, iš partnerystės į partnerystę – ir visa tai kryptingai, nenumaldomai, palydint pramogų siautuliui ir sporto garbstymui, na, ir diriguojant nematomai rankai...

Betgi apie tai jau kalbėta iškalbėta, rašyta išrašyta, nieko naujo nepridursi; kas nenori matyti – nemato, kas nenori girdėti – negirdi, nes ir Biblijoje pasakyta, kad žinojimas didina kančią.

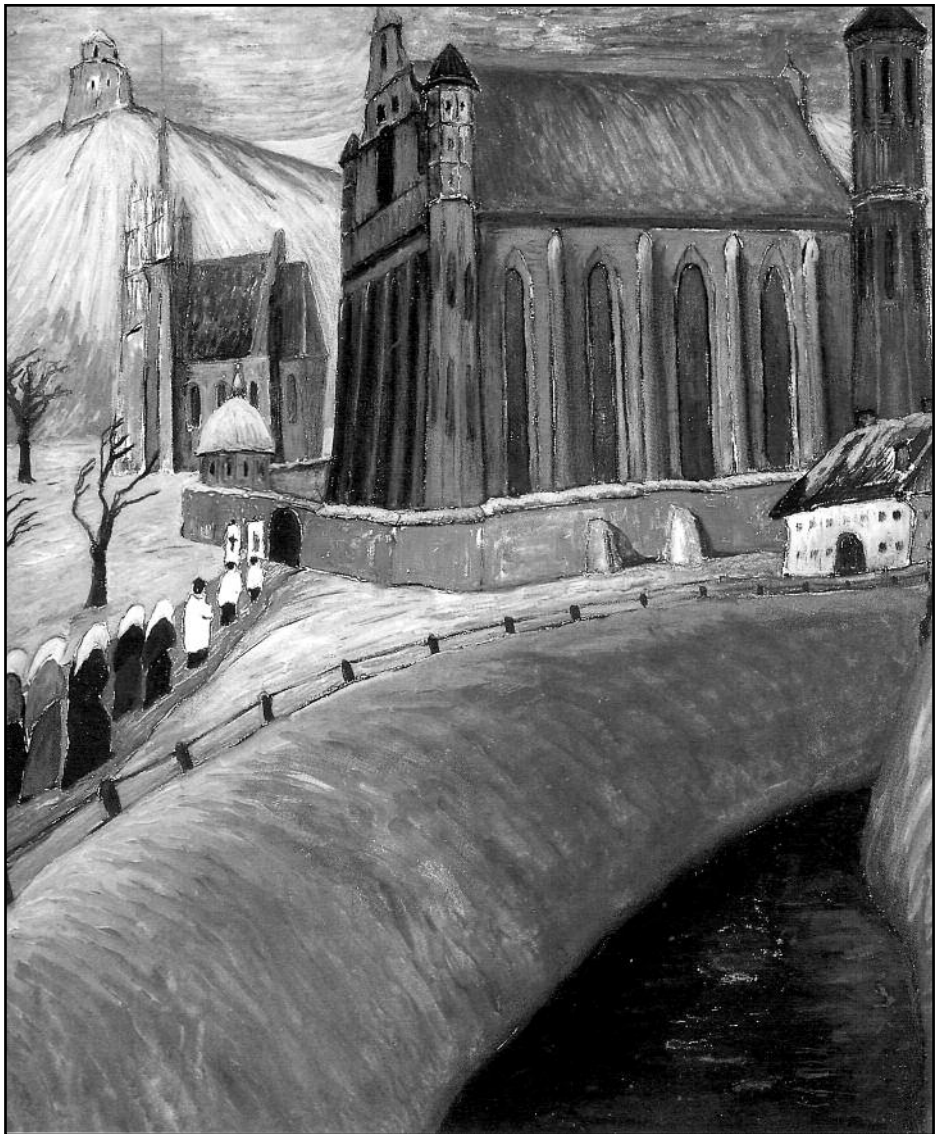
– Kas Jums šiandien atspindi Jūsų vaikystės veidrodyje, ką ilgiausiai išsaugojote iš jos kaip savo gyvenimo esmę?

– Kai buvau penkerių, šeima gyveno pakau-nėje, priešais Kleboniškį, ant Neries kranto. Nuolatos sukiojau si palei vandenį ir vandenyje, kol sykį nuskendau. Ir išvydau save bėgančią žalia pieva ir vejančią gražią peteliškę... Ištraukė mane, atgaivino, o vaizdinsy iki šiol liko ryškus, lyg ką tik regėtas. Jei tai buvo Anapilio prieangis, tai gana patrauklus. Kai iš ten išsikėlėme, tų vietų ilgesys nedavė man ramybės, tad po daugelio metų nuvažiavau vėl pažvelgti į širdžiai artimas vietas. Ir nustėrau. Ten, kur tekėta skaidraus kaip kalnų oras vandens, kur net vėžiai veisėsi, dabar stūmėsi niūrūs rudi vandenys, o krantas – anuomet auksinio smėlio juostelė – virtęs klampia juosva dvokiančia koše... Tai, ką mums ištausojo tūkstantmečiai, suniokojo keli dešimtmečiai. Ir niokoja toliau. O juk tai tik mažas lopinėlis milžiniškų pakeitimų, privedusių prie jau minėto pasaulinio tvano pradžios. Juk aiškiai matyti, kad išsigelbėtume tik gelbėdami gamtą, tačiau tie, kurių galia, turi didesnių rūpesčių: antai, nutirpus trečdaliui Arkties ledynų, galingos valstybės pašoko ir griebėsi ko? Ogi niautis dėl atsivėrusių galimybių eksploatuoti naujus naftos ir dujų klodus. Ir šitaip visur ir visados.

Štai tokiame fone mano vaikystės atspindys leidžia pajusti ir suprasti tų pakeitimų mastą ir esmę, kai šuoliuojanti civilizacija ima ryti pati save. Ir vis dėlto esu dėkinga lemčiai, kad gaunu gyven-ti Žemėje tokiu lemtingu žmonijai metu. □



Mariana Veriovkina. Autoportretas. 1910.



Mariana Veriovkina. Šv. Onos bažnyčia Vilniuje. 1914.

Mums nepažįstama Mariana Veriovkina

STASYS GOŠTAUTAS

I. Veriovkina ir Lietuva

Pastaruoju metu pasireiškė tarp mūsų gana keistas fenomenas: išeiviai su dideliu pasitikėjimu rašo apie Lietuvą ir jos žmones, o Lietuva ne mažiau tikroviškai rašo apie išeivius ir jų pasiekimus. Taip galima gana paprastai susipažinti vieniems su kitais, ir reikia pripažinti, kad pasitaiko nepaprastų atradimų bei netikėtų siurprizų. Bet juk visa tai taip nauja, nes sovietų laikais buvo draudžiama matyti ką nors gera tarp išeivių. Ir atvirkščiai: pernelyg domėtis tarybų Lietuvos žmonėmis buvo laikoma išdavyste. Ačiū Dievui, visi tie absurdiški laikai baigėsi, ir šandien kartais žiūrime vieni į kitus su pasigėrėjimu.

Prisiminkime žymiąją Marianą Veriovkiną (1860–1938) vok. Marianne von Werefkin, mažai žinomą Lietuvoje, bet pripažintą Vokietijoje, Šveicarijoje ir Prancūzijoje. (Ji viena iš tų žinomų žmonių, kurie, nepaisant iš kokio kamieno buvo kilę, dėl įvairių priežasčių dalį savo gyvenimo laimingai buvo praleidę Lietuvoje, o kai kurie net laikė save lietuviais, nes ten užaugo.) Dalį savo gyvenimo Lietuvoje praleido ir Mariana Veriovkina. Tarp kitko, ji buvo Kauno (1904–1911) ir Vilniaus (1911–1915) gubernatoriaus sesuo. Mes čia kalbam apie Piotrą Veriovkiną (1862–1946), kuris gimnaziją baigė Vilniuje ir – draugystės su caru Nikolajum Antruoju dėka – prisidėjo prie „graždankos“ panaikinimo 1904 metų balandžio 24 dieną. Tą pačią dieną buvo paskirtas Kauno gubernatoriumi. Tai buvo kritiškas laikotarpis krašto istorijoje, atvedęs į 1918 metų Vasario 16-ąją.

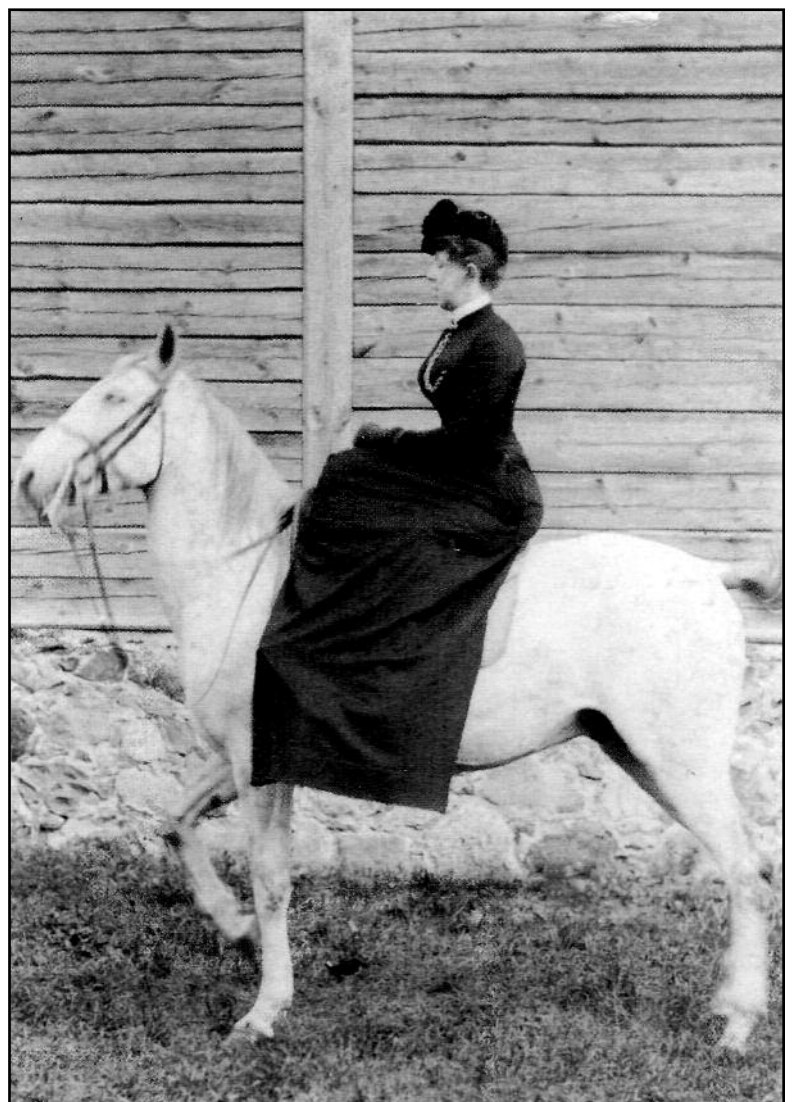
Trumpas ekskursas į šalį: Goštautams Veriovkinai yra dar įdomūs ir tuo, kad Marianos jaunesniojo brolio Vsevolodo duktė ištėkėjo už Kazimiero Goštauto ir išvažiavo į Paryžių, taip prisidėdama prie tų dviejų šimtų *Goshtovtt* ar *Gosztovtt* Prancūzijoje. Tai gana įdomus likimas vienos gi-

minės, pradedant 1831 m. sukilimu ir Jonu Goštautu (nepainioti su Jonu Goštautu, Alberto seneliu, XV a.) bei jo broliu Maurikijum, kurie įkūrė Goštautų arba *Gosztovtt* dinastiją Prancūzijoje su mažom ištakom JAV, Kanadoje ir Argentinoje. Čia aš turiu galvoje Talvaišą Goštautą (XV a.), Jono brolių, iš kurio, atrodo, iškilo ta Goštautų šaka, kuri nesididžiavo savo herbais ir bajoryste, bet ramiai tvarkė savo dvarus Žemaitijoje.

Mano rankose neseniai pasirodžiusi labai patraukli knyga su neatpažįstamu Kauno vaizdu viršelyje. Tai Laimos Laučkaitės-Surgailienės *Ekspresionizmo raitelė Mariana Veriovkina* (Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007). Raitelė ne tik figūrėne prasme, nors Mariana buvo puiki jojė ir medžiotoja. Laima nemažai laiko paskyrė surasti ir pristatyti gana unikalų personažą – Marianą Veriovkiną, kurios gyvenimas sukosi aplink Alexei von Jawlensky, kaip Wassily Kandinsky – aplink Gabriela Münter ir kitus žymius Miuncheno ekspresionistus, susibūrusius į „Naująjį dailininkų susivienijimą“ (1909). Ir man atrodo, kad M. Veriovkinos dėka M. K. Čiurlionis buvo pakviestas dalyvauti antroje jų parodoje (1910 m. rugsėjo mėnesį). Tai tik patvirtina, kad Čiurlionis buvo pakankamai modernus savo laikui, nes buvo vertas dalyvauti su ekspresionistų sambūrio „Blaue Reiter“, „Secesija“ ir abstraktaus meno pradininkais.

Laima Laučkaitė į savo knygą įtraukė daug istorinių faktų apie Vilnių, Kauną ir Uteną iš tų fan-

tastiškų laikų, apie kuriuos mūsų istorikai kol kas labai šykščiai rašo. Be abejo, meno istorikei reikėjo gerai ir apgalvotai atrinkti gausią medžiagą, nes istorinių faktų buvo itin daug. Nėra abejonių, kad Mariana Veriovkina priklauso ir Lietuvos meno istorijai. Tai rodo jau vien tas faktas, kad ji



Priešlapyje – Mariana raitelė.

dalyvavo „Vilniaus dailės draugijos“ parodose – kartu su P. Rimša, A. Žmuidzinavičium ir Čiurlioniu, kuris su S. Gimbutaite buvo tos draugijos valdybos narys. Tad beveik tuo pačiu laiku Vilniuje atsirado net dvi meno draugijos, viena grynai lietuviška, antra – tarptautinė: žydų, rusų, gudų ir net vokiečių bei lietuvių. Iš katalogų galima spręsti, kad tos „Vilniaus dailės draugijos“ (1908–1915) parodos būdavo sugrūstos, perpildytos, tikrai nemeniškai eksponuotos. Bet argi tai svarbu? Tai parodo, kad Vilnius šimtmečio pradžioje buvo gana kosmopolitiškas miestas, kuriame įvairių tautybių pavardės maišėsi su lietuviškomis, rašomomis dar vis pagal lenkišką abėcėlę.

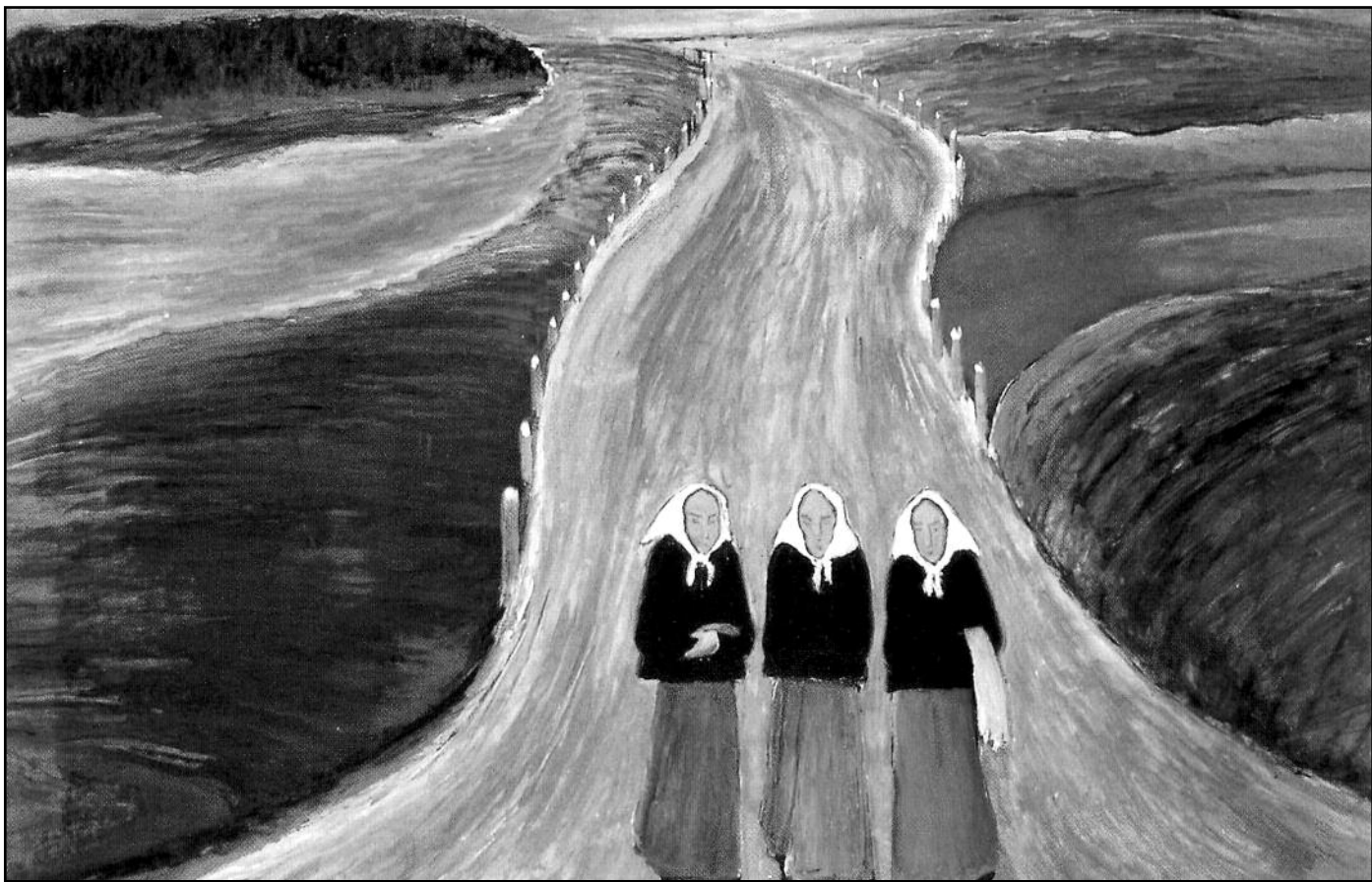
Veriovkinos brolis, gubernatorius, rodė simpatiją Lietuvos dailininkams, dalyvaudamas parodų atidarymuose ir, kiek žinau, buvo nusipirkęs ar norėjo pirkti vieną Čiurlionio paveikslą („Ramybė“. Tai rodo, kad Vilnius kultūrine prasme buvo toli į priekį pažengęs, ir menas nuo 1907 metų lietuvių dailininkų parodos padarė jį Europos meno dalimi, verta dėmesio. Laima Laučkaitė gal ir per daug detalių pateikia, kad parodytų, jog Mariana Veriovkina, nors ir paviršutiniškai, buvo dalis tos mielos Lietuvos, nors visada liko ištikima savo tautai ir religijai, o Lietuva buvo tik jos vaikystės brangūs prisiminimai. Labiausiai ji pažino Vilnių, Kauną ir Uteną, kur buvo jos tėvų dvaras – Vyžuonėliai, pramintas „Blagodat“, t. y. „Rojumi“. Ten ji augo, apsupta šeimos, ir išmoko draugauti su vietiniais lietuviais, daugiausia per medžiokles ir vasaros pramogas.

Laima taip detaliai aprašo tą aplinką, kad kai kuriuos puslapius skaitai kaip puikią papročių novelę. Tai yra tikri deimančiukai, kokių mūsų literatūroje dar taip maža. Čia jau ne meno istorija, bet puiki biografija, beveik autobiografija, nes Laima labai taikliai panaudoja Marianos laiškus, papildydama savo tekstą. Taip ir norėtusi, kad tas sunkaus menotyrinio teksto ir iliustracijų kupinas didelio formato tomas pavirstų maža minkštais viršeliais knygele – paskaityti Nidos kopose per vasaros atostogas.

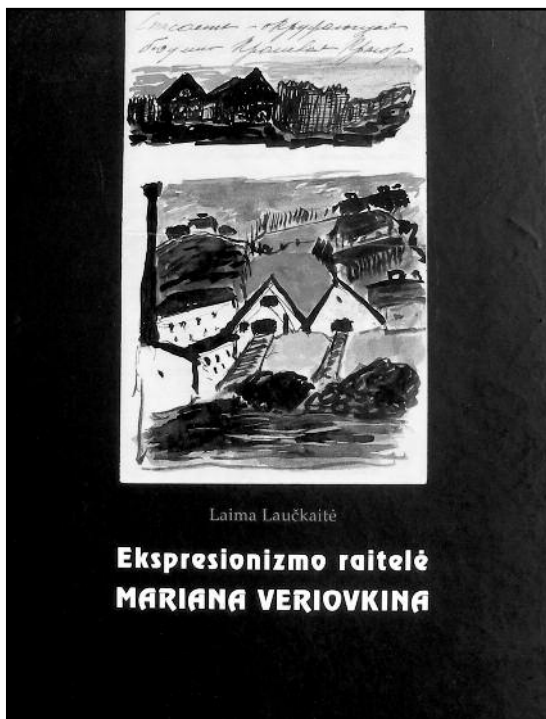
Monografija yra įvairiaspalvė, pripildyta ne vien Marianos, bet ir dešimties kitų smulkių biografijų. Tai gana išsamus Vilniaus ir Kauno kultūros vaizdas prieš Nepriklausomybės paskelbimą. Labai nustebina negatyvus rusų tautos aprašymas, kuris gal išaiškina tą kontradikciją tarp milžinų rusų rašytojų, dailininkų, mokslininkų ir visų kitų, kurių nepalietė laikas nei civilizacija ir kurie stebi pasaulį iš savo mažo kaimo, nors tas kaimas galėjo būti Sankt Peterburgas ar Vilnius.

Atrodo, kad Veriovkinos darbų Lietuvos muziejai neturi, ir tai labai gaila. Nebent koks vienas kitas gal yra užsilikęs privačiose rankose, gal savininkai net nežino, ką jie turi. Bet užtat buvusiam dvare prie Utenos užsiliko ir dabar saugoma Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje dailininkės korespondencija. Pusė tūkstančio vienetų, tai jau šis tas. Tai pateisina Laimos triūsą, nes atrodo, kad nedaug kas yra tuos laiškus vartęs. Keista ir visai nesuprantama, kodėl perrašyti Marianos laišakai pristatyti *rusų kalba* knygos gale, nors dauguma jų yra išsamiai *išversti* ir cituojami tekste. Kaip būtų gerai, kad Laima Laučkaitė pristatytų juos visus lietuviškai.

L. Laučkaitės darbas turi didelės svarbos nagrinėjant modernizmo laikotarpį ir išryškinant, kiek Vilnius tapo tarptautinio meno centru, nors menas jame tik pradėjo vystytis kartu su pirmąja „Lietuvių dailės paroda“ 1907 metais ir su „Vilniaus dailės draugijos“ paroda 1908 m. Šios monografijos autorės dėka mes galim pakelti per XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios Lietuvą nuo



Mariana Veriovkina. Keltas (Trys lietuvių moterys). 1910.



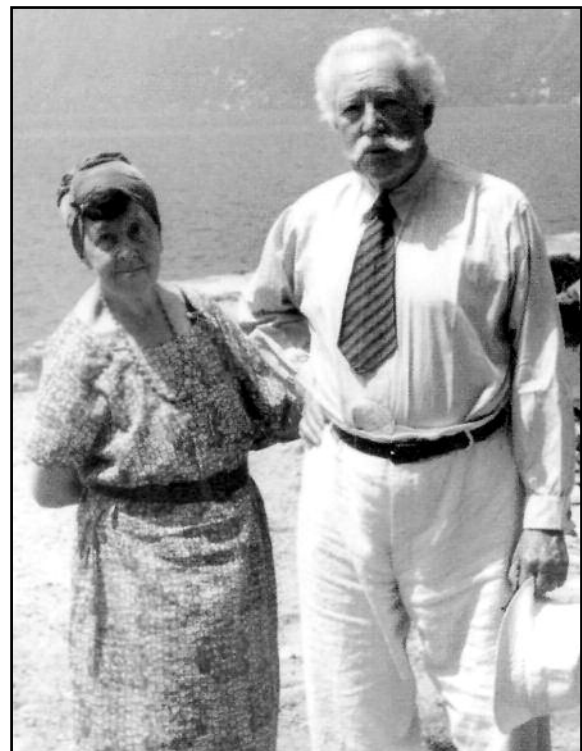
Vilniaus iki Utenos ir iš Utenos į Maskvą bei Sankt Peterburgą. Vėliau – į Miuncheną, kur labai daug Rytų Europos dailininkų atrado savo kūrybos formą ir reikšmę. Dar reikėtų pridėti Paryžių ir Askoną Šveicarijoje, kur Mariana praleido savo paskutines dienas ir kur yra jos muziejus bei archyvai. Ar reikėjo autorei tiek laiko gaišti, aprašant kiekvieną vietą, kur Mariana gyveno ar leido atostogas? Nežinau, bet viena aišku, kad tai labai pagyvina monografiją, kurios tiesiog negali paleisti iš rankų.

Nemaža vietos užima Marianos pastabos apie meną ir jos absoliutus atsidavimas menui, kuris ją pristato kaip svarbią meno asmenybę, nors ir nebūtų nutapiusi nė vieno paveikslą ar nebūtų parašiusi nė vieno puslapio apie meną. O Mariana Veriovkina sukūrė jų daug ir įvairių, kai kurie iš jų labai geri. Ji parašė labai daug laiškų, kurie Laimos dėka įgavo naują gyvybę. Matom, kaip dailininkė išmėgina visas to laiko meno mokyklas nuo prancūziško ir rusiško realizmo bei simbolizmo iki vokiečių ekspresionizmo, tarp pastarojo pasilikdama visam gyvenimui. Pažiūrėjęs į kai kuriuos to meto jos darbus (turiu galvoje apie 1910 metus, kai Čiurlionis nustojo kurti), matai, kad Mariana, jau pradėdanti savo penktą dešimtmetį, nors ir serganti, bet pilna energijos kūrė ekspresionistinius paveikslus Kaune. Jie primena ne tik Miuncheno ekspresionistus, bet ir norvegą E. Munchą (nežinau, kodėl Laima padarė jį švedu). Pas joki kitą dailininką, išskyrus M. Dobužinskį, nerasime taip nutapyto Kauno senamiesčio, kurį Mariana buvo tiesiog įsimylėjusi. Negaliu nepacituoti nors

dalį laiško A. Javlenskiui, rašyto 1909 metais, aišku, iš Kauno. Laiško, dabar saugomo Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje Vilniuje, Retų knygų ir rankraščių skyriuje:

„Bet Dieve, Dieve, kas per grožis! Ir linijos, ir spalvos, ir formos, ir kompozicija erdvėje, – pastaroji tokia, kad nieko panašaus nesu regėjusi. Dėl to, kad Kaunas yra tvirtovė, visi namai žemi, išskyrus bažnyčias ir kažkokių staiga aukštyn šaunančius namus, netikėtus, baugius, it netikėtos bauginančiai ryškios dėmės. Gatvės virsta į dangų, nuo kalno žemyn skrieja namai. Per stogus lipa juodi ir baisūs kaip vorai medžiai. Namas žmogaus ūgio, ir vienas tęsiasi per visą gavę. Iš kitos pusės ant jo krinta kruvinas skardis, o tarp jų – žydro sniego lavina, iš kurios kyšo juodo medžio griaučiai, ir čia pat kažkodėl stovi žydas su milžiniška supuvusių, net violetinių obuolių pintine. Manąjį ‘aš’ išreiškia visa aplinka – tyro vandens šniokštimas, žydų figūros, siaubinga beformė žmonių grūstis priešais krautuvėles, kur ant geltonų, melsvų, raudonų, žalių iškabų puikuojasi atvaizdai to, kas parduodama viduje. Atpratusi nuo tokių pasakojančių iškabų akis pamato jas kaip kažką nepaprastai įdomaus. Ir štai aš visa šioje grėsmingos formos minioje, kuri žiūri tiesiai į batų liniją arba į kirpėją, šukuojantį žydrai apsivilkusių damą, o jam už ausies styro neįtikėtino ilgumo šukos.“

Tęsinys kitame numeryje



Mariana su broliu Piotru Askonoje (Šveicarija) XX a. trečias dešimtmetis.

Sugrąžinta lėlių kolekcija

JULIJA MUŠINSKIENĖ

Po 69-erių metų iš JAV į Lietuvą grįžo dešimt lėlių iš kompozicijos „Lietuviškos vestuvės“, kurią dailininkė Konstancija Petrikaitė-Tulienė Lietuvos valstybės užsakymu sukūrė tarptautinei parodai, vykusiai 1939 m. gegužės–spalio mėnesiais Niujorke. Lietuvai, užklupusiai sovietų okupacijos ir Antrojo pasaulinio karo, už Atlanto teko palikti visus Lietuvos paviljono rodinius, kuriuos po parodos priglobė JAV lietuvių institucijos. Lėlių kolekciją „Lietuviškos vestuvės“ per visą Lietuvos okupacijos laiką išsaugojo Vašingtone dirbusi Lietuvos diplomatinė atstovybė. Šiemet Lietuvos ambasadorius JAV Audrius Brūzga perdavė Lietuvos dailės muziejui (LDM) nuolatiniam saugojimui iki tol ambasadoje eksponuotą istorinę lėlių kolekciją.

„Ši vitrina visada apgulta, sunku prieiti. Galbūt iš visų parodoje esančių dalykų šis turi didžiausią pasisėkimą“, – Niujorke vykstant pasaulinei parodai, rašė Kaune ėjęs dienraštis „XX amžius“ (1939 07 13) apie vieną iš Lietuvos paviljono eksponatų – lėlių kompoziciją „Lietuviškos vestuvės“. Ši dailininkės Konstancijos Petrikaitės-Tulienės kūrinį, spaudoje vadintą dar ir „Kupiškėnų“ bei „Kaimo“ vestuvėmis, detalai aprašė prieškarinio oficiozas „Lietuvos aidas“ (1939 03 10): „...piršlys melagis, svočios su svotais, muzikantai, jaunoji su jaunučiu. Po sutuoktuvų grįžtančius jaunuosius pasitinka jaunojo motina, rankoje laikanti lėkštę su duona ir druska, ir tėvas su vestuvių taurele. Jie abu vestuvinius pasitinka išėję iš gryčios, ant stilingų „gonkų“. Kad lankytojai galėtų pamatyti lietuvių tautinių

drabužių turtingumą ir įvairovę „vestuvinininkai (figūrėlės) aprengti įvairių Lietuvos sričių tautiniais drabužiais: dzūkų, kapsų, zanavykų, žemaičių ir aukštaičių, nors pačios vestuvės vyksta aukštaičiuose (tai pasako aukštaitiška sodyba su aukštaitišku kryžiumi prie kelio). Figūrėlės nuo 25 cm iki 60 cm aukščio. Dailininkė jas padariusi tikrai skoningai.“

Lietuviškos vestuvės tarptautinėse parodose

Vestuvių papročius atspindinčius personažus tautiniais drabužiais Lietuva eksponavo nuo pirmo pasirodymo tarptautinėse parodose: 1900 m. Paryžiuje rodyta kaimo pirkioje vykstanti piršlybų scena. Politiniame pasaulio žemėlapyje Lietuvos valstybės tuomet nebuvo, ekspoziciją su užrašu „Lithuanie“ Trokadero rūmuose rengė grupelė lietuvių šviesuomenės, kuriai labiau rūpėjo atkreipti pasaulio dėmesį į lietuviškos spaudos draudimą, carinės Rusijos beveik keturis dešimtmečius vykdomą Lietuvoje, negu supažindinti su šalies etnografija ir papročiais. Prancūzija, vengdama konfliktuoti su Rusija, sutiko priimti tik etnografinę Lietuvos ekspoziciją, bet lietuviams pavyko įterpti ir politinio pobūdžio eksponatų. Prancūzijos švietimo ministerijos globojamas Lietuvos skyrius sulaukė didelio susidomėjimo ir pelnė 12 parodos apdovanojimų. Kitoje pasaulinėje parodoje „Menas ir technika moderniaame pasaulyje“, vykusioje Paryžiuje 1937 m., kurioje Lietuva pirmą kartą dalyvavo kaip nepriklausoma valstybė, buvo eksponuojama etnografinė lėlių kompozicija „Vestuvės“, už kurią jų autorė Domicelė Tarabildienė apdovanota parodos Garbės diplomu. Šioje parodoje Lietuva puikiai pasirodė: didžiaisiais prizais, aukso, sidabro, bronzos medaliais, garbės diplomais apdovanoti 44 lietuvių menininkai, bendras apdovanojimų skaičius – 58. Tarp apdovanojimų buvo ir jauna dailininkė K. Petrikaitė-Tulienė, 1934 m. baigusi Kauno meno mokyklos Adomo Galdiko vadovaujamą grafikos studiją. Dar studijuodama ji įsidarbino braižytoja Žemės ūkio ministerijoje. 1937 m. pasaulinei parodai skirtoms Lietuvos žemės ūkio plėtros diagramoms iliustruoti ministerija pavedė dailininkei „sukurti pano

‘Lietuva’ su figūrėlėmis, namukais, miškais, 3x1 m” („Kauno diena”, 1995 01 14), kuris buvo įvertintas „Grand prix” diplomu. Dailininkės teigimu, pano „Lietuva” iš Paryžiaus negrįžo, jo likimas nežinomas. Bet menininkė įsidėmėjo Paryžiaus parodos rengimo komiteto pirmininkę Magdalena Avietėnaitę, kuri buvo 1939 m. Niujorko pasaulinės parodos Lietuvos paviljono generalinė komisarė. Ji pakvietė dailininkę sukurti lėlių kompoziciją Niujorko parodai. Dailininkė per pusmetį sukūrė Lietuvos kaimo vestuves vaizduojančią kompoziciją („Draugas”, 1994 09 24). Iš Niujorko parodai skirtų lėšų už šį kūrinį dailininkei buvo sumokėta 2,500 litų. Kiek figūrėlių sudarė kompoziciją – neaišku. To meto spaudoje minima dvi dešimtys lėlių, o auto-

rė Dailininkų sąjungos anketoje 1945 m. teigia, kad pasaulinėje parodoje Niujorke ji eksponavo 30-ties lėlių grupę.

Egzotiškiausia paviljono vitrina

Lietuvos paviljonas pasaulinėje parodoje Niujorke atidarytas 1939 m. gegužės 14 d., pora savaičių vėliau nei visa paroda. Parodai sukurti A. Galdiko, P. Kalpoko, R. Kalpoko, A. Smetonos ir S. Ušinsko dideli tapybos paveikslai (tuometinėje spaudoje ir dokumentuose vadinami „muralais“) vaizdavo Lietuvos istorinį kelią nuo Mindaugo karūnavimo iki Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo 1918 m.; istorinei temai buvo skirtos ir J. Mikėno, V. Kašubos skulptūros. Svarbią vietą ekspozicijoje užėmė liaudies menas, o šalies ekonomiką atspindėjo lietuviški gaminiai ir dirbiniai. Vitrina su „Lietuviškomis vestuvėmis“, įrengta antrame paviljono aukšte tarp gražiausių Lietuvos peizažus pristatančių fotografijų, ekspozicijoje buvo viena egzotiškiausių, ties kuria, kaip rašė išeivių savaitraštis „Vienybė” (1939 06 14), „labai daug sustoja” ir „pakviestos panelės aiškintojos (...) entuziastiškai pasakoja apie kiekvieną lėlę”, o „daugelis rimčiausių laikraščių specialiai atsiuntė savo fotografus, kad tą vitriną nufotografuotų.” Labiausiai ši vitrina domino tautiečius.

Rengiantis parodai, apie išeivijos lietuvių buvo mąstoma pirmiausia (parodos komisarė Magdalena Avietėnaitė – JAV lietuvė). Apie 1 mln. Šiaurės Amerikoje gyvenančių lietuvių buvo svarbūs ne tik kaip lankytojai. Pristatydama pasauliui, Lietuva norėjo kartu su jais didžiuotis savo istorija, nepriklausomybe, švietimo ir ekonomikos pažanga. Tautiečiai finansavo dalį Lietuvos dalyvavimo parodoje išlaidų, apie būsimą parodą išleido keletą knygelių, talkino įrengiant ekspoziciją, atliko kultūrinę programą per paviljono atidarymo iškilmes. Entuziastingai buvo rengiamasi Lietuvos, vienos iš 62 parodos dalyvių, oficialaus pagerbimo ceremonijai ir tautos meną reprezentuosiančiai dainų ir šokių šventei. Lietuvos diena rengti sudarytas Amerikos lietuvių komitetas, telkęs lėšas; jo adresu iš Lietuvos nukeliavo dar viena dailininkės K. Petrikaitės-Tulienės sukurta lėlė, „kad išleistų loterijon, Lietuvių dienos naudai”.

Lietuvos pagerbimas vyko rugsėjo 10 dieną. Deja, priimti JAV reprezentacinio karinio dalinio parodo ir šalies pasveikinimo 15-kos patrankų šūviais iš Lietuvos neatvyko nė vienas oficialus asmuo; rugsėjo 1-ąją Vokietijai pradėjus karo veiksmus Lenkijoje, prasidėjo Antrasis pasaulinis karas, o netrukus ir Lietuvos nepriklausomybės saulėlydis. Tačiau JAV lietuviams tai buvo istorinė diena, didžiausias chorų sąskrydis lietuviškoje išeivijoje – pasaulinėje parodoje, diriguojant Juozui Žilevičiui, dainavo 59 chorai, iš viso trys tūkstantčiai žmonių, suvažiavusių beveik iš visų JAV ir Kanados lietuvių kolonijų. Išeivijos spauda tartinai džiūgavo dėl lietuvių sėkmės, o generalinę konsulą Niujorke J. Budrį pasiekia M. Avietėnaitės laiškas, kuriame skaudančia širdimi pranešama, jog iš Lietuvos daugiau pinigų paviljono reikalams nebebus...

Daugelio Niujorko pasaulinės parodos dalyvių paviljonai, uždaryti žiemai, duris vėl atvėrė 1940 m. gegužės 11 d. Lietuvos tarp jų nebebuvo. Kaip „Amerikos lietuvyje” (1940 01 27) aiškino Lietuvos atstovas P. Žadeikis, Lietuva „iš anksto buvo nusistačiusi dalyvauti tik 1939 metais (...). Toks Lietuvos vyriausybės sprendimas buvo pagrįstas išimtinai biudžetiniais sumetimais, nes dėl vokiečių-lenkų konflikto Lietuvoje atsirado nauji uždaviniai (Vilniaus krašto atskyrimas ir didelio skaitliaus atbėgėlių iš Lenkijos šelpimas)”. Išeivijos spaudoje buvo diskutuojama, ar išeiviai negalėtų paaukoti lėšų Lietuvos paviljonui išlaikyti, tačiau šios idėjos atsisakyta, nes tai „kliudytų rinkimui aukų Vilniaus kraštui remti ir vilniečiams pašalpa neišvengiamai nukentėtų”.



Jaunieji ir piršlys su svočia.

Vaidoto Aukštaičio nuotraukos

Eksponatai liko JAV

Prieš priimant sprendimą dėl paviljono uždarymo, susirūpinta eksponatų likimu. 1939 m. rugsėjo 28 d. laiške Lietuvos diplomatomams M. Avietėnaitė išvardija eksponatus, kurie turi būti saugomi Lietuvos atstovybėje ir Niujorko bei Čikagos konsulatuose, o kitus, kurių pargabenimo į Lietuvą išlaidos didesnės už jų kainą, nurodo nemokamai išdalyti JAV lietuvių kultūrinėms organizacijoms, mokykloms, vienuolijoms, bažnyčioms; vėlesniuose raštuose nurodoma, kad eksponatai gali būti dalijami tik su perdavimo aktais. Uždarius ekspoziciją žiemai, Lietuvos paviljone eksponatai liko iki pavasario. 1940 m. vasario 14 d. rašte Lietuvos pasiuntiniui Vašingtone pranešama, kad Lietuva nedalyvaus Romos parodoje 1942 m., todėl „Lietuviškas vestuvės“ nurodoma pasiimti Pasiuntinybės rūmams papuošti ir kaip atstovybės nuosavybę įtraukti į inventorių. Tame pačiame rašte M. Avietėnaitė įspėja, „kad Pasiuntinybė ir Gen. Konsulatas bus laikomi atsakingi už eksponatų tinkamą išsaugojimą: eksponatai turi būti apsaugoti nuo drėgmės, kandžių ir kt. Bene paskutiniame (1940 m. birželio 5 d.) dar nepriklausomos Lietuvos užsienio reikalų ministerijos rašte dėl parodos eksponatų, pasirašytame Spaudos biuro direktoriaus poste M. Avietėnaitė laikinai pavadavusio P. Gaučio, išvardijamos tapybos drobės, kurios po karo turės grįžti į Lietuvą (nes Lietuvos valstybei „kiekvienas muralas kainavo apie 5,000 LT“) ir diplomatomams griežtu tonu nurodoma laikytis anksčiau duotų instrukcijų dėl eksponatų paskirstymo ir saugojimo. Kita, rugpjūčio 8 d., telegrama, pasirašyta okupacinės valdžios atstovo Pijaus Glovacko, įsakė nutraukti visų diplomatinį atstovybių veiklą, o archyvus ir turtą perduoti artimiausioms sovietų pasiuntinybėms. Tačiau Lietuvos diplomatai nepakluso. JAV nepripažino Lietuvos inkorporavimo į Sovietų Sąjungą, tad nesutiko atiduoti Maskvai 1924 m. lietuvių įsigyto ambasados pastato 16-oje gatvėje Vašingtone. Jame per visą krašto okupacijos laiką dirbo Lietuvos pasiuntinybė, kurioje išliko ir iš Niujorko parodos atgabenti eksponatai.

Lėlių misija

K. Petrikaitės-Tulienės kompozicija „Lietuviškos vestuvės“ skirta Lietuvos pasiuntinybei papuošti, bet jai teko atlikti panašų vaidmenį kaip „Piršlybų“ scenai 1900 m. Paryžiaus parodoje. Tai įvyko 1964–1965 m. Niujorke vėl vykstant pasaulinei parodai, kurioje Lietuvos paviljono nebuvo ir negalėjo būti. Tačiau bent minimaliu okupuotos Lietuvos pasirodymu parodoje pasirūpino išeivija: 1964 m. parodos teritorijoje pastatytas architekto Jono Muloko suprojektuotas lietuviškas koplytstulpis, iškelta trispalvė, Amerikos federaliniame paviljone surengta Lietuvių diena, kurioje dalyvavo 31 choras ir 29 tautinių šokių grupės. O 1965 m. viename iš parodos paviljonų, Better Living centre, įrengta vitrina su K. Petrikaitės-Tulienės kompozicija „Lietuviškos vestuvės“ (21 lėlė), atgabenta iš Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone. Better Living centre „visada pilna žmonių. Jie sustoja ir ties lietuviška lėlių vitrina. Rengėjos pasirūpino, kad ten nuolat budėtų tautiniais drabužiais apsirengusi lietuvaitė, kuri žmonėms paaiškina, kas čia vaizduojama. Visada primena, kas toji Lietuva, kad ji dabar okupuota sovietų“ („Darbininkas“, 1965 08 04). Vitrinos išlaikymui lėšoms sukaupti surengta loterija, kuriai paveikslus dovanavo lietuviai dailininkai M. Žukauskienė, V. Vitkus ir A. Merker-Vitkauskaitė. Lėlių vitriną globojo komitetas, kurio garbės narė buvo ir M. Avietėnaitė. Gimusi 1892 m. Marijampolės apskrityje, nuo šešerių metų gyveno JAV, kur emigravo jos tėvai. Atsiliepdama į prezidento A. Smetonos 1919 m. kreipimąsi, dirbti į Lietuvą atvyko baigusi Ženevos universitetą, mokėjo keletą užsienio kalbų. Užsienio reikalų ministerijoje dirbo vertėja, šifruotoja ir slaptojo archyvo tvarkytoja, URM konfidencialiąja sekretore, Lietuvos telegramų agentūros (ELTA) vedėja, Spaudos biuro viršininke, Spaudos departamento direktore. Turbūt

vienintelė moteris, tarpukario Lietuvojeėjusi tokias atsakingas pareigas. Ne kartą pagerbta Lietuvos bei užsienio valstybių apdovanojimais, jai suteiktas Niujorko miesto garbės pilietės vardas. 1940 m. birželio mėn. kartu su kolege ji išnešė iš Užsienio reikalų ministerijos slaptas bylas, prisidėjo prie Lietuvos aukso atsargų JAV išsaugojimo.

M. Avietėnaitė priklausė Lietuvos istorijos, XXVII knygos mėgėjų, Lietuvos kanklininkų draugijoms, vadovavo Lietuvos skautų sąjungai. Karo metais Vilniaus universitete dėstė anglų kalbą. Karui baigiantis pasitraukė iš Lietuvos, 1949 m. persikėlė į JAV, dirbo Detroito universiteto bibliotekoje, vėliau Švč. Širdies (Sacred Heart) kolegijoje Manhetonvilyje. Išėjusi į pensiją, gyveno seselių kazimieriečių globojamuose senelių namuose Putname. Mirė 1984 m., palaidota Putnamo vienuolyno kapinaitėse.

Tremtinės grįžo

Sovietmečiu į užmarštį nugramzdintas Lietuvos dalyvavimas 1939 m. Niujorko pasaulinėje parodoje. Ilgiems dešimtmečiams sąmoningai užmiršti ir 1940 m. pavasarį iš Lietuvos paviljono išgabenti šios parodos eksponatai, kuriuos tebesaugojo Amerikos lietuvių kultūros archyvas (ALKA) Putname, Šv. Kazimiero seserų vienuolyno tautodailės muziejus Čikagoje ir kitos JAV lietuvių institucijos. Apie „Lietuviškų vestuvių“ lėles, „tebereziduojančias“ Lietuvos pasiuntinybėje Vašingtone, kuri po nepriklausomybės atgavimo tapo Lietuvos ambasada, ne ką žinojo ir iš Lietuvos atvykę diplomatai. Išeivijos dienraštyje „Draugas“ (1994 06 17) Elvyra Vodopalienė rašė, kad žinių apie šias lėles ieškota įvairiose Lietuvos institucijose bei išeivijoje, išsiaiškinta, kad šios lėlės – Niujorko parodos dalyvės – „nuo 1939 m. tapo tremtinės ir tylios ambasados gyvenimo liudininkės“, kurios daugel metų gyveno „viršutiniame ambasados aukšte, dalis – net ir uždarytos skrynioje“, o vėliau „dalį šių išpūdingų lėlių buvo atnešta į ambasados pirmąjį aukštą“, kur jomis gėrėjosi atvykstantys svečiai. Tolesniu lėlių likimu rūpinosi tuometinio ambasadoriaus žmona Birutė Eidintienė, iš Vašingtone gyvenančių lietuvių subūrusi globos komitetą, kuris nusprendė restauruoti lėlių figūrėles bei jų apdarus ir atjaunėjusius vestuvinius vėl eksponuoti ambasadoje. Lietuvos nacionalinio muziejaus siūlymą ambasada pateikti naujas tautiniais rūbais aprengtas lėles, o senąsias perimti saugoti muziejuje, globos komitetas atmetė. Komiteto nuomonei pritarė ir „Lietuviškų vestuvių“ kompozicijos autorė K. Petrikaitė-Tulienė, kuri, sujaudinta žinių apie jos sukurtų lėlių likimą, parašė laišką Lietuvos ambasadai; laiško ištraukos publikuotos „Drauge“ (1994 09 24).

Kaune gyvenusi 88-erių metų dailininkė prisiminė, kaip parodai kūrusi lėles, papasakojo apie savo kūrybą. Gimusi Maskvoje, kur tuo metu gyveno iš Ukmergės krašto kilę jos tėvai, dvylikos metų grįžo į Lietuvą, Ukmergės gimnazijoje baigė 4 klases ir 1924 m. įstojo į Kauno meno mokyklą. Baigdamo studijas kartu su visu kursu, dalyvavusi akcijoje prieš K. Sklėrių, iš Meno mokyklos buvo pašalinta. A. Galdiko vadovaujamą Kauno meno

mokyklos grafikos studiją baigė 1934 m. ir darbavosi įvairiuose dailės baruose: sukūrė iliustracijas 30-čiai knygų, daugiausia vaikiškoms; vaikystėje buvusi tėvo, Ukmergės kalvio, pagalbiniųkė, ji 1938 m. pirmoji Lietuvoje pradėjo dirbti metalo plastikos srityje. Kūrė keramikos, metalo plastikos modelius-etalonus masinei gamybai. Daug dailininkės kūrinių – dekoratyvinių skydų, pano, vazų – puošia visuomeninių pastatų interjerus ir eksterjerus Kaune, Panevėžyje, Maskvoje ir kitur, o dekoratyvinė metalo skulptūra „Birutė“ stovi Birutės kalno papėdėje Palangoje. Dailininkė surengusi penkias individualias grafikos, tapybos, keramikos, metalo plastikos kūrinių parodas, jos kūrinių įsigiję LDM ir M. K. Čiurlionio dailės muziejus, o Ukmergės krašto muziejuje saugoma 100 lėlių kompozicija „Dainų ir šokių ansamblis kolūkyje“.

1995 m. lėlių kolekcija iš Vašingtono atsiųsta į Lietuvą ir restauruota Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Dešimt kolekcijos personažų 1996 m. grąžinta Lietuvos ambasadai, o kita pusė kolekcijos (10 lėlių) kaip dovana liko Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Pernai LDM direktorius Romualdas Budrys gavo LR ambasadoriaus JAV Audriaus Brūzgos oficialų raštą, kuriame rašoma: „Siekdamas pratęsti glaudų Lietuvos dailės muziejaus ir Lietuvos Respublikos ambasados Jungtinėse Amerikos Valstijose bendradarbiavimą, norėčiau pasiūlyti Muziejui perimti nuolatiniam saugojimui iki šiol Ambasadoje eksponuotą tautiniais lietuvių drabužiais vilkinčių lėlių kolekciją. (...) Pastaruoju metu vyksta kapitalinė istorinės Lietuvos ambasados Vašingtone rekonstrukcija. Statybų laikotarpiu neturime tinkamų sąlygų laikyti didesnės istorinės vertės Lietuvos kultūros relikvijų. Manychiau, kad Lietuvos dailės muziejus būtų tinkama vieta minėtos lėlių kompozicijos saugojimui.“

Šiomet pavasarį dešimt kolekcijos personažų ir pora dekoracijos elementų Lietuvos ambasada pasiuntė į Užsienio reikalų ministeriją, kuri eksponatus perdavė LDM. Svarbiausi istorinių „Lietuviškų vestuvių“ veikėjai – jaunas, jaunoji, piršlys, sročia ir kiti – baigė beveik septynis dešimtmečius trukusią odisėją ir grįžo namo kaip mūsų istorijos dalis. □



In memoriam

Kotryna Grigaitytė-Griaudienė

1910 –2008

Rugpjūčio 15 d., per Žolinę, Milltown (New Yorko valstija) mirė 98 metų amžiaus sulaukusi poetė, prozininkė Kotryna Grigaitytė. Palaidota rugpjūčio 20 d. New Yorke šalia savo vyro. Ne tik išeivijoje, bet ir Lietuvoje labai populiarius jos eilėraštis, skirtas Šiluvos Marijai, tapęs giesme.

Kotryna Grigaitytė gimė 1910 metų liepos 26 d. Būdežerių kaime Vilkaviškio apskrityje. Eilėraščius pradėjo rašyti dar 1927 metais. 1934–1936 metais VDU studijavo filologiją. Dar gimnazijoje, paskui ir universitete labai daug laiko skyrė kūrybai, savo mokytoju literatūros kelyje laikydama profesorių Juozą Ambrazevičių-Brazaitį. 1944 m. su daugeliu kitų pabėgėlių atsидūrė Vokietijoje, 1949 m. persikėlė į Ameriką.

Išleido keletą poezijos knygų, novelių rinkinį *Veidu prie žemės* (1962), romaną *Auksinukai* (1995 m. Vilniuje). Priklausė Lietuvių rašytojų draugijai JAV. Nuo 1992 metų Lietuvos rašytojų sąjungos narė. Vertingiausia jos kūrybos dalis – poezija, kurią gražiai pristato Kazys Bradūnas knygoje „Lietuvių egzodo literatūra. 1945–1990 metai”.

„Kartais poezijos raidoje bei istorijoje būna taip, kad autorius skaitytojų sąmonėje vienu ar keliais išskirtiniais eilėraščiais įgauna tokį pavidalą, tokį kūrybinį portretą, kurio vėliau jokiais naujais bruožais nebeįmanoma pakeisti. Atrodo, kad taip mūsųose yra atsitikę su Kotryna Grigaityte. Poetė debiutavo rinkiniu *Akys pro vėduoklę* (1937, Kaunas, „Sakalo” leidykla, V. K. Jonyno pieštas knygos viršelis). Tada ji, lyg šmaikšti kregždė, įskrido į žydintį jaunystės pavasarį, čiulbėdama:

*Ši pavasarį beskabant
Man ramunių žiedelius,
Štai gegutė iškukavo
Tris piršlius.*
(„Na tai kas”)

Arba:

*Daug turėta mylimųjų
Ir žiedų ant pirštų,
Tik šio vieno paskutinio
Negaliu pamiršti.*
(„Laimė ši trumputė”)

Taip Kazys Bradūnas apibūdina Kotryną Grigaitytę su jos pirmuoju rinkiniu. „Jau svetimuos kraštuos pirmasis Kotrynos Grigaitytės lyrikos rinkinys *Paslaptis* (1950) pradedamas taipgi lengvais ir šviesiais posmais, galbūt net parašytais dar tėvynėje. Jeigu kur ir pasitaiko kiek melancholiškas potėpis, tai tik dėl asmeniškųjų rūpesčių, dėl per greit prabėgančio laiko. Vis dėlto tolydžio puslapis po puslapio rinkinio temos ir nuotaikos kinta. Nors ir nekeisdama ketureilių ir laisvai kitaip pinamų posmų audinio, poetė brenda jau ir į gilesnes bei visuotinesnes problemas, tada kiekvienam rašančiam beveik neišvengiamas tėvynės palikimo ir tremties negandų temas, rinkinį baigdama keliais grynai religiniais eilėraščiais,” – toliau rašo poetas, analizuodamas K. Grigaitytės-Griaudienės poetinį kelią. „Ne viską gniuždanti netektis, o tik kažkaip švelniai išgyvenamas skausmas gyvos širdies plakimu plazda ir kitoje Kotrynos Grigaitytės knygoje *Širdis pergamente* (1956). Poetė čia dažnai gana asmeniškų ir pirmu žvilgsniu smulkių rūpesčių suvisuotina labai tiksliai parinkta viena eilute ar net vienu žodžiu. Ir padaro taip, kad ir laimė, ir tragiškas lūžis stovi visai arti vienas kito.”

Amerikoje buvo išleistos ir kitos Kotrynos Grigaitytės lyrikos knygos *Rudens sapnai* (1963), *Trapus vakaras* (1968), *Marių vėjui skambant* (1980), kuri laimėjo „Draugo” Maironio Metų premiją, *Tylos dovana* (1983), apdovanota Lietuvių rašytojų draugijos premija. Beje, poezijos rinktinė *Tylos dovana* 1991 m. buvo išleista Vilniuje.

„Visose šiose knygose daug kur lengvai atpažįstame poetei labai savą braižą ir temų suklostymą, atrandant jų santykiui vis naujų variacijų”, – sako K. Bradūnas. Kotryna Grigaitytė, anot jo, yra „autentiškiausia ten, kur ji dar pirmuosiuos savo rinkiniuos atrastąjį kelią naujai pavingiuoja tik širdimi



išgyventose temose, kai kur susisiekančiose net ir su šios dienos visuotinesne konkretybe:

*Bedieviška ar dieviška.
Tu mūsų Lietuva.
Tremta, kryžiuota, niekinta —
Visais šventais šventa.”*

Giesmė į Šiluvos Mariją

Žodžiai Kotrynos Grigaitytės
Muzika Alfonso Mikulskio

Nenuženk nuo akmens, o Marija,
Pušynėly žaliai Šiluvos,
Nes krauju ten ir ašarom lyja,
Nepalik, nepalik Lietuvos.

Tas akmuo, tai tvirtovė po kojų,
Nėr jėgos, kas pajudintų jį.
Ten atšvęsime mes laisvės rytojų,
Apraudosim skriaudas ten visi.

Nenuženk nuo akmens, o Marija,
Piemenėliams pavirkus kadais.
Mes išpuošim šventoves lelijom
Ir nevystančių rožių žiedais.